

БЪЛГАРСКАТА ЕКЗАРХИЯ

135 години от провъзгласяването на самостоятелната българска църква

*„Свобода в порядъка,
разнообразие в единството“*

Д-р Стоян Чомаков

Ферман

на султан
Абдул Азис
за учредяване на
Българската екзархия

Моята Царска воля е, щото всичките жители по държавата Ми и верни Мои поданици да могат да помагат, доколкото им се пада на частта, на ежедневните ми Царски старания, които полагам за достигането до по-висока степен на образованието и за благоденствието на Държавата, и това, като те са и във вярата си и във вероизповеданието си и във всяко друго отношение винаги осигурени и спокойни, и като поминуват помежду си любов и съгласие и с начин, който прилича на човечеството и съотечествеността.

Распрата и разисканията, които против туй Ми добро желание се породиха от няколко време от степента на духовната покорност помежду православните българи и Гръцката патриаршия, т. е. поради границите на свързването на българските митрополити, епископи, свещеници и църкви с Патриаршията, като станаха причина за оскърблението Ми, за доброто им решение и за следствие на разискванията и размишленията, които стават за това, излагат се следующите членове за последен техен конец и решение.

Чл. 1. Съставя се едно отделно духовно правление (округ) под официално наименование (титул) **БЪЛГАРСКА ЕКЗАРХИЯ**, която ще обема с долуизложените мит-

рополии и епископии, още и другите някои места; И на туй отделение управлението на духовните и религиозни работи ще е поверено съвършено на Екзархията.

Чл. 2. Онзи от митрополитите на речения округ, който по чин е най-голям, ще носи титула Екзарх...

Чл. 3. Вътрешното духовно управление на тази Екзархия ще се определи с един особен устав, който сякаш да е съгласен с утвърдените канони и религиозните обряди на Православната църква...

4. Този Екзарх, определяем с Мой висок брат, ще е длъжен съгласно с църковните правила да поменува името на Цариградския патриарх...

5. За работи, които се отнасят до места, дето са под духовното управление на Екзарха...

Чл. 6. За съдружно съразмиш-

ление и съдействие в работи, които се касаят до православната вяра, Синодът на Екзархията ще се отнася до Вселенския патриарх и до Събора на митрополитите...

Чл. 7. Синодът на Екзархията ще иска от Цариградската патриаршия Святото миро, което употребява църковно.

Чл. 8. Епископите, архиепископите и митрополитите, които са подчинени на Цариградската патриаршия, ще минуват безпрепятствено през епархиите на българския Екзарх...

Чл. 9. Понеже както Йерусалимския на Фенер метох, свързан с Йерусалимския патриарх..., тъй и находящият на същото място Български метох заедно с близлежащата Българска църква ще бъдат подчинени на българския Екзарх...

Чл. 10. Църковният округ на та-

зи Българска екзархия състои от епархиите:.....

Чл.11. Порядъкът на манастирите, които се намират в границите на Българската екзархия..., ще се следуват и ще се вардят, както и напред.

Гореизложените точки, понеже се видяха, че удовлетворяват законните нужди и на двете страни, отмахнуват станалите присърбни раздори, одобриха са от Моето Високо Царство, и от сега нататък, за да се държи за правило и да се отбегнува от нарушението му, произнесе се Моето Високо Ираде, и в обявление са издаде настоящият Ми Царски Ферман,

27 февруари 1870 г.

Текстът в членове 2-11 е публикуван със съкращения – б. ред.

Послание

към българския народ

Цариград, 19 април 1861 г.

**Възлюбенни
о Христе чеда наши,
все истинни българе!
Благодат Божия
да прибъде с всички вас
до скончание века,**

Знаете всички, че досега бяхме наедно подвизающися за святото дело на Вярата и на народността. Сега настана време да се разделим телесно, а не душевно. Ние отиваме по високата заповед на заточение, защото ни представиха за бунтовници на народа тогава, когато ние бяхме само едни изпълнители на святите заповеди на нашата Божествена вяра, която фанариотския патрик безсрамно тъпче, за да притеснява всичкият наш народ. Съвестта ни е, възлюбенни чеда наши, чиста пред Всесвятияго Бога и с душевна ра-

дост отиваме да пострадаем за правдата и истината. Нам не ни е мъчно да претърпим и самата смърт за святостта на името Божие, което се хули чрез беззакон-

ното постъпване на фанариотските калугери.

Но нашата душевна радост ще пораснува от ден на ден по-много, ако слушаме, че вий всички, въодушевени от любов към Православната наша Вяра, постоянно стъпвате с твърдост, която е прилична на святото нейно име, да добие народът ни правдините, които ни тя заповяда да си имаме, без да се отклонявате нито надясно, нито наляво, нито към фанариоти, нито към папищаши, нито към някоя друга страна. За нейното име ние страдаем, с нейното име и вас увещаваме да стоиме верни на нейните святи начала.

Това е последното наше завещание, с тези мисли ние отиваме, с тези желяем и вас да намерим. Надеждата ни е на Бога, и утешението ни е от Него. Той да ни закриля, Той да проводи своето Божествено утешение върху всички нас.

Макариополский Иларион

Прежде бивший

Велески Авксентий

БЪЛГАРСКИЯТ ВЕЛИКДЕН - 3 април 1860 г.

Симеон Радев

Водачът на българското движение, епископ Иларион, не беше нито утопист, нито страхливец, той беше това, което днес наричат посибилист. Той чувстваше, че бе дошъл моментът с един смел жест да се повдигнат надеждите на неговите съотечественици и да се отвори нов път за народното дело. През м. март 1860 г. той събра у себе си неколцина от чорбаджиите от българската колония и им държа следната реч: „Бях в Кукуш и отнесох от Македония следната поука: когато не искат един владика, изгонват го; когато искат да се освободят от един патриарх, изхвърлят името му от църквата.“ Иларион заключи, че трябва да се скъса официално с Фенер и за в бъдеще името на гръцкия патриарх да не се споменува в литургията.

Това предложение бе прието с ентузиазъм, но бе запазено в тайна. Само известно число посветени знаеха за него. Те пръснаха измежду колонията, че на първия ден на Великден всички трябва да се съберат в българската църква. И наистина стечението беше огромно. Очакването на нещо важно придаваше на всички лица тържественост. Най-последният решителен момент дойде. Дяконът се яви пред олтаря и започна ектенията за гръцкия патриарх. Но още на първата дума един силен глас се издигна: „Спри!“ Няколко секунди всички останаха изненадани и след това разбраха, църквата гърми от викове: „Не признаваме гръцкия патриарх! Прескочете името му!“ Дяконът се опита да продължи ектенията, но същите викове, все повече и все по-властни, го заставиха да млъкне.

Епископ
Иларион Макариополски

Тогава Иларион, който служеше, се показа с митра на глава пред вратите на олтаря: „Какво правите – викна той – и защо смущавате божествената служба?“ „Ние не искаме вече да слушаме името на гръцкия патриарх!“ Иларион подзе: „Чие име искате тогава да се постави вместо неговото?“

„Името на султана“ – отговори много гласове. И всички започнаха да викат: „Искаме името на султана. Да живее султанът!“ Един от големите български чорбаджии Хаджи Никола Минчоог-

лу, който винаги беше против крутите мерки, се опита да внесе спокойствие. Но един работник македонец се приближи до него и му заповяда: „Мълчи. Не виждаш ли, че не искаме вече патриарха?“ На това псалтовете и хорът гръмнаха молитва за султана.

Остатъкът от литургията мина всред едно вълнение, което присъстващите не можеха да сдържат. Едва излезли от църквата, те дадоха воля на радостта си и се отдадоха на шумни манифестации. Иларион, последван от свещениците, които бяха служили с него, се оттегли в метоха, където прие първенците от колонията. Свършеният факт бе одобрен и получи един вид официална санкция. Двама пратеници още оттам отидоха във Високата порта, за да обявят на турското правителство, че българският народ е отхвърлил авторитета на гръцката църква и е скъсал връзките си с Фенер.

Това стана на 15 април (ст. стил 3 април) 1860 г.

Постъпката от 15 април (ст. стил 3 април) сключва първата фаза от борбите срещу фенерската църква. До тази дата националното движение преследваше една скромна програма: то се задоволяваше да иска българско духо-

Дървената църква „Св. Стефан“

венство под властта на патриарха. Оттук нататък то поиска радикално разрешение на въпроса: създаване на автономна църковна йерархия. И наистина още на другия ден след манифестацията срещу патриаршията българската църква се смяташе като независима и нейният временен началник епископ Иларион се явяваше пред очите на своите съотечественици като пряк наследник на някогашните търновски и охридски народни патриарси.

Отзвукът

от издаването
на фермана

Най-после, на 28 февруари (1870 г.), Великият везир Али паша повиква нашите първенци Гавраил Кръстевич и х. Иванчо Пенчович, а от гърците Александър Каратеодориди и Христати ефенди Зографос, и им предава по един екземпляр от султанския ферман с препоръка гърците да го поднесат на патриарха, а българите – на владците, съставящи българския Свети Синод.

Щом получили фермана нашите първенци още същия час се отправиха за Ортакьой при нашите владци и го предали на председателя на Светия български Синод Ловчанския Иларион. Набързо-набързо им го превели на български член по член и всички се зарадвали до уши, като узнали съдържанието му, макар десетият член да не е бил по желанието на някои от присъстващите, защото оставял отворени врата на разпри и раздори между българи и гърци за дълги години из смесените епархии.

На утрето почти всичките наши съотечественици пребиваващи в Цариград, като се уведомили още вечерта за радостната новина, се бяха стекли в българската църква на Фенер, гдето бяха надошли всичките наши владци,

Събитията в Цариград дадоха твърде силен тласък на националното движение. Те изтръгнаха българските искания от неопределеността, в която толкова години бяха държани чрез полумерки и отсрочвания и дадоха на народния идеал конкретна форма, нещо, което е от особена важност във всички революции. По примера на Цариград по-голямата част от българските градове се обявиха против авторитета на Фенер,

поставиха се под властта на Илариона, сплотиха се в един вид федерация и когато започна спорът между Портата и патриаршията по въпроса дали българската църква има право на съществуване, тя вече беше организирана и функционираше по всички правила.

„Македония и Българското възрождане в XIX в.“ ч. II, С., 1927 г. с. 241 – 248

Сградата на Българската екзархия в Цариград. Краят на XIX в.

Д-р Христо Стамболски

представители, комисари и общинари, търговци и еснафи. Всички засмени, радостни и весели, готови да ликуват и тържествуват, с нетърпение чакаха свършека на божествената литургия, след която се отслужи и благодар-

ствен молебен и се изпя многолетствие за султана. Накрая Негово Преосвещенство Иларион Макариополски произнесе следното трогателно слово:

„Угодно било, преосвещени събратя и благословени чада наши, Всевишнему промислу Божию, да съхрани и опази живота на неколцина от нас, за да участвуваме в радостта на настоящия празник и знаменит ден на решението на родния наш църковен въпрос, както бяхме щастливи да отпразнуваме и онова славно Възкресение на 3 априлий 1860 година, когато милият наш народ от несносната тегота отхвърли инопородното духовенство и припозна за свои пастиреначалници ония, на които той гласа познаваше.

Трети април бе славен и знаменит ден, в който въпросът се роди и народното желание за народна йерархия изрази. Днес,

първи март 1870 година, е още по-славен и по-знаменит, защото се изпълни народното желание. (...)

Жътвата, чада, на сеяча е по-сладка от сеитбата, защото който сее с надежда, сее за жътва. Който жъне, събира плод. Тъй и ний, чада, сеехме на 1860 година на 3 април, жънем плода сега на първи март 1870 година.

(...) Да, духовни чада, добрите дела с труд се придобиват – казва Светото писание. Да, потребно било в десетгодишното продължение на въпроса да станат страдания, гонения, заточения, скудости и утеснения, безмерни жертви непоносими от подвижниците и дейците на този въпрос. Но всички тези в една минута се забравят, като вземем предвид великия подарък, който от великодушното на Негово императорско величество султана се подарява на българския народ. (...)

Накрая на словото, народът повторно извика: „Да живее сул-

танът, да живеят и неговите мъдри министри!“ При излизането на владците из храма, чуха се възклицания от народа: „Да живее Иларион Макариополски!“ През целия този ден в двора на църквата и на улицата пред метоха се виеха кръшни хора под звука на многобройни гайди. А вечерта Иларион Макариополски покани Ив. Найденов, д-р Стамболски, архимандрит Григорий, Стефан Илич и Атанасаки Стоянович, пред които на трапезата каза: „Ние сега като се освободихме от гръцкото духовно иго, тъй добре ще наредим църквата си, каквото да ни завидят другите православни народи, даже и самите гърци; а по-после ще заработим и за политическото освобождение на народа ни....“

Същият този ден с безбройни телеграми до всички градове и паланки в отечеството ни се съобщава радостната тая вест; а след два-три дена се изпрати и послание до същите, подписано от всичките ни владци и първенци и придружено с напечатани пре-

писи от фермана на турски и български, носещ начело и султанската тугра.

Както в Цариград, тъй и всякъде из България съотечествениците ни посрещнаха със задоволство, радост и признателност към султана и правителството му издадения ферман за толкова многоочакваното решение на църковния ни въпрос; тези чувства на признателност се изразиха и за свидетелствуваха отвсякъде с телеграми, адреси, мазби до Великия везир. Даже и сънародниците ни от Одеса, Бесарабия и Румъния изказаха своята благодарност; даже и някои от гърчеещите се дотогава българи из смесените епархии, както и самите турци, след като видяха и прочетоха фермана, споделиха радостта и ликуваха заедно със съгражданиците си българи.“

Д-р Христо Стамболски

„Автобиография, дневници и спомени“, т. II (1868 -1877), С, 1927 г.

Църквата „Св. София“
в Цариград. Краят на XIX в.

ПРОСВЕТНА ДЕЙНОСТ НА БЪЛГАРСКАТА ЕКЗАРХИЯ В МАКЕДОНСКИТЕ ЕПАРХИИ И ОДРИНСКА ТРАКИЯ

Берат (грамота), с който султанът утвърждава границите на Екзархията с означаване на градовете и манастирите с българско население и митрополии, подчинени на екзарх Йосиф I. 1877 г.

Картата на границите на Българската екзархия (1870 – 1912 г.) Димитър Ризов, Българите в техните исторически, етнографски и политически граници. 679 – 1917 г. Берлин. 1917 г.

Писмо

от екзарх Йосиф I
до министъра
на Външните
работи
и изповеданията

Поверително

Цариград, 25 юни 1902 г.

Господин министре,

Числото на българските училища във вилаетите за през текущата учебна година възлиза на 878, от които в Цариградския вилает имаме 4, в Одринския 145, в Солунския 332, в Скопския 172 и в Битолския 225. За издържането

само на учителския персонал и пособия на пансионите се иждивява годишно сумата 45 796, 75 лири турски, без сумите, които дават фондовете „Касяров“ и „Д-р П. Берон“.

(...) Екзархията най-малко иждивява за поддържането на училищата в Одринския вилает, а от другите вилаети най-малко в казите Мелнишка, Демир-Хисарска, Неврокопска, Разложка, Горноджумайска (Солунски вилает), Щипска, Царевоселска (Скопски вилает), Охридска, Стружка, Гявато-Колска, Крушевска, Ръсенска (Битолски вилает). Там гдето българското население е по-заможно и националното чувство у него е закрепнало, издържането на училищата е възложено почти напълно на общините. Тъй е в Одринския вилает, северната част от

Серския санджак и повечето от селата в Охридско и Стружко. Една голяма част от селата на Солунския и Битолския вилает са материално свършено отпаднали, защото са или частни чифлици или планински места без достатъчно работна земя. Изобщо вземено, селското население в повечето части на вилаетите Солунски, Битолски и Скопски е в твърде незавидно материално състояние. Еднички доходи, които някои села могат да имат за издържането на училищата си, са църковните приходи, но църквите в повечето от тях са в ръцете на гъркоманите, или пък в тях се служи с ред. В много села пък църковните доходи са в ръцете на двама-трима селски първенци, които по стечение на обстоятелствата са пълновластни господари и никому не да-

Старото народно българско училище в гр. Крушово

ват сметка. От друга страна гръцката и сръбска пропаганди не дават възможност на Екзархията да прекъсне или намали засега пособията си в много села, гдето тия пропаганди с подкупи и поддръжка на властниците се стремят да се загнездят и отворят свои училища, които освен гдето те издържат напълно и раздават учебници, писмени материали и даже дрешки на учениците.

При такива обстоятелства щом Екзархията прекъсне пособията си за издържането училищата в тия места, начаса българските училища ще бъдат заместени от гръцки и сръбски и църквите постепенно ще минат в ръцете на патриаршистите, щом в село-

то се отцепят от Екзархията няколко къщи. Без екзархийско пособие нито в едно от скопските села не ще съществува българско училище, същото почти ще бъде и в другите вилаети, освен в няколко десетки села, гдето покрай българското училище, при учител със слаба подготовка и слабо възнаграждение, ще се яви гръцко или сръбско училище с добри учителски сили, богато възнаграждавани от пропагандите. Такъв ще бъде резултатът от подобна мярка от страна на Екзархията при тоя икономически отпадък на населението и при усилената пропаганда от страна на гърци и сърби, които разполагат с грамадни материални средства и още повече

при сегашното слабо национално съзнание на по-голямата част от населението. Градове като Велес, Прилеп, Щип, Кукуш, Скопие, Охрид и Битоля, които от толкова години почти сами издържат основните си и даже трикласните си училища, ако и със слабо подготвени учителски сили, напоследък са се отчаяли. В Прилеп и Велес си издържат училищата благодарение приходите на манастирите в казите, от които трябва да се ползват селата и от екзархийските пособия. При всичко това тия два града напоследък имат дефицити и не могат да посрещнат разходите си. Колкото за град Кукуш в борбата си с униатите се е съсипал материално и училищата му не би могли да съществуват без пособието от Екзархията. Градовете Битоля, Щип и Охрид са задължнели твърде много, например гр. Битоля дължи 2-3 хиляди лири и скоро Екзархията ще трябва да им се притече на помощ, за да не бъдат принудени да затворят половината от основните си училища. Градът Щип се е вече обърнал с прошение до Екзархията за помощ, защото иначе ще бъде принуден да затвори трикласното си училище по нямане средства за поддържането му.

Екзарх Български Йосиф

Солунската мъжка гимназия

Педагогически курс на македонските учителки в гр. Солун

Писмо

от Атанас Шопов,
княжески
търговски агент
в Солун, до МВНРУ

Поверително

Солун, 12 септември 1902 г.

Господин министре,

Имам чест да ви явя, че до днес българските училища в Солун и във вътрешността на Македония не са отворени. Учителският персонал не е нареден, миналогодишните учители стоят празни, очаквайки назначение, новите кандидати тоже чакат, учениците се скитат по улиците без занятие, без контрол. Всичко това се отразява много зле на нашето народно дело в Македония. Населението се отчайва, обезсърчава се, става индиферентно към народните си работи. По-крайните елементи се ползват от това положение на работите, за да проповядват и тълкуват че понеже моментът за революцията е настъпил, училищата няма да се отварят и пр.

А в това време инородните пропаганди – гръцка и сръбска, са отворили и наредили училищата си и деятелно работят против нашите интереси. Родителите, които гледат българските училища затворени, предпочитат да изпращат децата си в чужди училища, отколкото да ги гледат да се скитат по улиците. По такъв начин българските ученици са заставени да пълнят четирите училища.

Скромното ми мнение, госпо-

дин министре, е че е в интереса на нашето дело в Македония, както и за успокояване духовете на по-крайните елементи, по-скоро да се нареди учителският персонал и да се захване работата в училищата.

Приемете, господин министре, уверение в отличното ми към Вас почитание.

Княжески търговски агент

Атанас Шопов

Печат на Българското училищно настоятелство в Прилеп, печат на Българското училище в Драма, 1909 г., печат на председателя на Българското църковно настоятелство в Цариград, 1849 г. и др. – НИМ

БЪЛГАРСКАТА ЕКЗАРХИЯ ПРЕД СВЕТА

Доклад

от Нийл, английски
консул във Варна,
до Форин Офис

Варна, 25 януари 1858 г.

Епископите не са българи, а гърци и малцина от тях, ако изобщо има такива, знаят български език. Службите се изпълняват на гръцки език, който е непознат за мнозинството от българския народ. Митрополитите в градовете, които също са гърци, поддържат епископите, но повечето от селските свещеници са българи.

Образованието на българските християни в тази провинция е ограничено само до четене и писане. Училища има във всички градове и в много села. В България има около 150 училища, от които в 109 се преподава на български, а в останалите 36 – на гръцки език. Наскоро в град Шумен се откри училище, в което като допълнителни предмети се изучават геометрия и съвременни езици.

Доклад

на А. Блънт,
английски генерален
консул в Солун,
до У. Уайт, посланик
на Великобритания
в Цариград

Солун, 3 ноември 1890 г.

Имам честта да докладвам на Ваше Превъзходителство, че гръцкият архиепископ на Солун изпрати вчера вечерта циркулярни писма до епископите и ено-

Писмо от Емил дьо Лавеле, белгийски икономист и публицист, до Офейков (Атанас Шопов), княжески търговски агент в Солун, за необходимостта от духовно обединение, което би било основа и за политическо разбирателство. 1885 г. - ЦДА

Архиепископска митра - НЦИАМ

рийските свещеници в неговия диоцез, в които се казва, че по заповед на патриарха, трябва да затворят всички църкви; току-що разбрах, че и в други диоцези на Македония църквите са затворени.

Архиепископът на Солун ме увери, че той счита тази заповед на патриарха за крайна и със съмнителна целесъобразност; освен това подчерта, че това ще въвлече Източноправославната църква в сериозни проблеми с Портата и ще предизвика засилване на българското и на римокатолическото „униатско“ църковно движение в Македония.

Народ, който в извистестия път на историята няма върхове към нови хоризонти за живоносното творчески простори, няма етапи на възходане с осмислени устреми за прогресивни постижения, безспорно е осъден на застой, дори по-страхотно, на израждане и изчезване. Подобни факти отбелязва всемирната летопис на човечеството.

Народ обаче, който здраво е стоял в позициите на своето право за живот в свобода и напредък, който смело е гледал и твърдо е вървял в бъдещето с нестихващия копнеж за всестранен прогрес и, мимо превратностите на съдбата, е създал възходящи епохи – връс-

ТРИУМФЪТ

тници на вековете, красиви, легендарни летописи на безсмъртни епопеи, в които възпява величието на духа в чаровната мощ на жертвената любов, такъв народ е знаменосец на творчески живот, на светли бъднини.

Слава Богу! Историята, въпреки всичко, е отредила народа ни да принадлежи към втората категория.

Заседнал с разум и обич в центъра на Балканския полуостров, в пълновината на стратегическия му ключ и същевременно твърде важен кръстопът и възел на големи международни, икономически, политически и военни интереси, българският народ, мимо огромното множество вражески свирепи и жестоки нашествия от всички страни, мъжествено създаде и просветено закрепости държавата ни дори до там, че в IX век стана могъщ фактор в отношенията между Запад и Изток, между Рим и Византия. Нещо повече. България има завидната чест да бъде източник и средище на славянската писменост и култура.

Най-светлата, идейно богата епоха от всички прославени епохи на историческото ни битие безусловно е епохата на Възражда-

нето, сърцето на която е църковният въпрос – предтеча на освобождението. Тая епоха, неизмерима по величие на подвига и изключителна с блестящите си постижения, с право заема сублимната част от грандиозните жертвени усилия на българския дух в борбите му за свободата и възхода на България. В нея е издигнат най-високият връх на всенародния подем – Екзархията, чрез която народът ни взема в свои ръце съдбата си и почна сам да чертае бъдещите хоризонти на Църква и Държава, взирайки се най-грижливо в разстилащите се зад тях простори на новата ни история.

Екзарх
Стефан I

НА ВЪЗРАЖДАНЕТО

Без преувеличение, **епохата на Възраждането е краеъгълният камък на отдавна замечаната свободна и независима българска република, а църковният въпрос е нейната съвест.**

Църковният въпрос е най-величественият иконостас на безсмъртните строители на класическа България и най-могъществено то отражение на гения от Преслав и Търново в мрачните дни на двойното робство... Под неговото светло знаме стоят легионите на знайните и незнайни дейци, които по тъмната българска земя мълвеха чаровното слово на свободата и когато това живоносно слово с непобедимата мощ на Иерихонската тръба почна да оглася и приглася близкия изгрев на свободата, мнозина нейни избраници, труженици, апостоли и жреци в заточение, в зандани и на бесилки громко изповядваха свещената истина: „Дето е текла вода, пак ще тече...“

(...) Първият етап от триумфа на Възраждането е извоюваният от народа ни Султански ферман от 27 февруари 1870 г., с който се възстановява свободната и независима Българска църква. Втори-

ят етап е прилагането на поменатия ферман.

Първото действие от това прилагане е избирането на видинския митрополит Антим за български екзарх и признаването му от турското правителство. Великият везир Махмуд паша когато приел екзарха Антима във Високата порта, му е казал: „Слава Богу, освободихме от гърците пет милиона народ.“ На 12 април 1872 г. екзарх Антим I бил приет на тържествена аудиенция от султан Абдул Азис. От тоя ден Българската екзархия планомерно и мъдро почва да прилага дадените ѝ от фермана права и да прибира под крилете си своята онеправдана, но героична духовна челяд. И нейният марш въпреки всичко беше победоносен.

В живота на приснопаметния Първи български екзарх има акт на самопожертвуване, който заслужено изисква всички добри българи да коленичим пред свещената му памет. Той безстрашно осъди зверствата, с които беше потушена априлската епопея и отказа да даде подписа си на оня официален документ, който мереше да обезсили зверствата. За тая си дързост, но дързост на

жива и будна съвест, дързост на героизъм за правда и истина, той беше свален и пратен на заточение... В неговите смели ръце, при чистата му мисъл и кристална съвест, трагичните моменти на средногорските пожари, кланетата в Батак, Перущица, Брацигово, кървавите води на Марица и големия траурен воал на ограбена, опожарена и смъртно измъчена Тракия, бяха могъщественото мирно оръжие, с което той, духовният глава на българския народ, предизвика Цариградската конференция, раздвижи заспалите свести в охолна Европа и разтвори благородното сърце на великия цар с великия му народ за братско съчувствие и решение: **да бъде България свободна!** Точно пет години след тържествената аудиенция на екзарх Антим I, на 12 април 1877 г., великият руски цар Александър II обяви война за освобождението на българския народ.

Триумфалният подем на Възраждането ни върви от всички български земи към Цариград, връща се към бреговете на Дунава, за да тръгне отново през Шипка и Плевен към Сан Стефано и тук да получи цялостната ни духовна и политическа свобода. Нека бъдем достойни за нея. Това ще бъде най-големият дар на признателност към паметта на тия, които работиха и умряха за нея.

**Стефан I
Екзарх Български**

В. „75 години Българска екзархия“, март 1947 г.

Из Юбилеен лист „Българската екзархия“ по повод 135 години от провъзгласяването на самостоятелната българска църква, издание на Националния инициативен комитет „125 години съвременна българска държава“ и Главно управление на архивите при МС, София, 27 февруари 2005 г.